مقاله رویداد

گزارش مراسم نکوداشت استاد فقید دکتر حسن فرسام (درفرهنگستان علوم پزشکی)

زهرا طالب‌نژاد نوبجاری[الف*]، محمد صدر[ب]

[الف] گروه طب سنتی، دانشکدهٔ طب ایرانی، دانشگاه شاهد، تهران، ایران
[ب] گروه تاریخ پزشکی، دانشکدهٔ طب ایرانی، دانشگاه علوم پزشکی ایران، تهران، ایران

تاریخ دریافت: اسفند ۱۴۰۳
تاریخ پذیرش: اسفند ۱۴۰۳

استاد فقید دکتر حسن فرسام از چهره‌های ماندگار علمی ایران و استاد داروسازی بودند که در این زمینه افتخارات بسیاری به‌دست آوردند. مقالات، طرح‌های تحقیقاتی، کسب عنوان استاد نمونه و پژوهشگر برتر کشوری از جملهٔ این افتخارات است. شاخص‌بودن استاد، چه در حوزهٔ علمی و چه در حوزهٔ اخلاقی، ایشان را از بزرگان و پیشکسوتان علمی کشور معرفی می‌کند. از همین‌رو، فرهنگستان علوم پزشکی ایران با همکاری گروه علوم دارویی و زیرگروه تاریخ و مبانی پزشکی، نشستی در سالن مجمع عمومی فرهنگستان در تاریخ سه‌شنبه ۱۶ بهمن ۱۴۰۳ه‌ش ازساعت ۸ تا ۱۰:۳۰ برگزار کرد. این مراسم با حضور ریاست، معاونت علمی، دبیر و جمعی از اعضای فرهنگستان به‌همراه اعضای گروه علوم دارویی، گروه حکمت و طب سنتی و نیز جمعی از همکاران، شاگردان و خانوادهٔ استاد فقید دکتر حسن فرسام برگزار شد. برگزاری این نشست در راستای ارج‌نهادن به چهره‌های برجستهٔ علمی کشور با حضور استادان پیشکسوت علوم پزشکی و دارویی، به‌صورت حضوری و برخط، انجام شد که در طی آن ریاست فرهنگستان و تنی چند از استادان به سخنرانی پرداختند و یاد و خاطرهٔ ایشان را گرامی داشتند. همچنین نکات ارزشمندی توسط خانوادهٔ زنده‌یاد دکتر فرسام و سایر صاحب‌نظران مطرح گردید. آقای دکتر امیرحسین جمشیدی، ریاست؛ آقای دکتر علی خلج، دبیر علمی و آقای دکتر محمد صدر، دبیر اجرایی جلسه بودند.

در ابتدای نشست آقای دکتر جمشیدی، رئیس زیرگروه تاریخ و مبانی پزشکی فرهنگستان، ضمن اشاره به چندوجهی‌بودن دکتر فرسام، ایشان را پیونددهندهٔ عرفان و شعر با پیوندهای شیمیایی معرفی کردند. ایشان در خلال نشست، به نقش‌آفرینی استاد در پرورش چند نسل از افراد تأثیرگذار حوزهٔ دارو اشاره کرده و ضمن تأکید بر نقش استاد در تکوین شخصیت این افراد، توجه به عمق مسائل را از جمله آموخته‌های ایشان به شاگردانشان دانستند.

آقای دکتر سید علیرضا مرندی، رئیس محترم فرهنگستان علوم پزشکی، به‌عنوان نخستین سخنران نشست، با اشاره به ورود اتفاقی دکتر فرسام به عرصهٔ داروسازی، شِمایی کلی از ابعاد شخصیتی ایشان را ذکر کردند. دکتر مرندی با اشاره به احترام خاص استاد به شاگردانشان، اهمیت پژوهش از نظر ایشان را متذکر شده و در ادامه به اقدامات علمی و پژوهشی ایشان پرداختند: «آقای دکتر فرسام عضو چند انجمن بودند که

Taleb Nezhad Nobejari Z, Sadr M. A report on the memorial ceremony for the late Professor Hassan Farsam at the Academy of Medical Sciences. Journal of Islamic and Iranian Traditional Medicine. 2025;15(3):307-310. doi:10.22034/15.4.7

Copyright © :Journal of Islamic and Iranian Traditional Medicine. This is an open-access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution-Noncommercial 4.0 International License.

* فرد مسئول مکاتبات: z.t.nobejari@gmail.com

بعضی از آنها در آمریکا بوده؛ مثلاً انجمن دانشمندان علوم دارویی آمریکا، آکادمی علوم نیویورک و تعدادی از انجمن‌هایی که در کشور خودمان است. مثل انجمن بیوشیمی ایران، انجمن فیزیولوژی و فارماکولوژی و انجمن شیمیدانان». ایشان دکتر فرسام را نمونهٔ بارز اخلاق، علم و معنویت دانسته و ضمن اشاره به فعالیت‌های تحقیقاتی ایشان، استاد را از پایه‌گذاران طب سنتی نامیدند که بیش از سه دهه از عمرشان را به ترویج این دانش اختصاص دادند. تلاشی که یکی از مصادیق آن، تألیف ٤ جلد کتاب دربارهٔ طب سنتی و پرورش گیاهان دارویی است.

در ادامه، آقای دکتر علی خلج رئیس محترم گروه علوم دارویی به ذکر فعالیت‌های پیش از انقلاب دکتر فرسام پرداختند. ایشان ضمن ذکر خاطراتی از استاد، به اعتقاد ایشان مبنی بر یکسان‌شدن آموزش با خدمت اشاره کردند. همچنین اظهار داشتند تأسیس داروخانه‌های دانشکدهٔ داروسازی مهم‌ترین اقدام استاد بوده و استاد، به حضور دانشجویان در داروخانه و آشناشدن با داروها و نام آنها تأکید می‌کردند. همچنین در بیان شمّه‌ای از فعالیت‌های استاد به راه‌اندازی بخش دارویی امیرآباد، تولید امیل نیتریت به‌صورت آمپول برای توزیع آن در جبهه‌ها و تسهیل ورود استادان جوان به دانشگاه برای جبران کمبود نیروی تدریس اشاره داشتند. دکتر خلج در بیان سجایای اخلاقی استاد فرسام، شهامت و صراحت را دو خلق نیکوی ایشان برشمرده و خاطرنشان کردند که ایشان دارای سه مکتب اخلاقی، علمی و فکری بود: «استاد سجایای اخلاقی بسیاری داشت. خیلی صبور بود. خیلی باحوصله بود. متانت و رفتار خیلی خاصی داشت. طوری‌که دیگران جذب می‌شدند که بروند با ایشان مشورت کنند و از ایشان راهنمایی بگیرند. در اتاقشان همیشه به روی همه باز بود». ایشان در ادامه، به فضای ملتهب آن زمان و وجود گروه‌های سیاسی مختلف در دانشگاه اعم از چریک‌های فدایی خلق، سازمان مجاهدین خلق، حزب توده و گروه دانشجویان مسلمان اشاره کرده و به درایت استاد در حل‌وفصل مناقشات میان این گروه‌ها و همچنین جلوگیری از تندروی آنان پرداختند.

در ادامه آقای دکتر محمدعلی محققی، معاون محترم علمی فرهنگستان با اشاره به سه عنصر فرهنگ‌سازی، تمدن‌سازی و تاریخ‌سازی ملت ایران و با بیان اینکه دستاوردهای عرصهٔ سلامت در دورهٔ معاصر، مرهون تلاش و پایه‌گذاری استادانی بوده که در دشوارترین شرایط پای کار بودند افزود: «اگر بخواهیم ویژگی ممتاز شخصیتی استادان پیشکسوت پایه‌گذار را در دانشگاه خلاصه کنیم، خلاصهٔ آن جمع‌بندی بین علم و ایمان است. نشان دادن مفهوم اخلاق در لحظه‌لحظهٔ زندگی، در صحنه‌صحنهٔ فعالیت‌های هم حرفه، هم علمی، هم اجتماعی، هم اخلاقی و معنوی است». ایشان در ادامه با اشاره به تجلّی مفهوم اخلاق در آثار بزرگانی چون محمدبن‌زکریای رازی، دکتر فرسام را به‌عنوان گردآورنده مجموعهٔ اخلاق داروسازی و دارندهٔ سنّت اخلاق‌گرایی دانستند؛ سنّتی که در میانگاه بحران اخلاق، شایستهٔ توجه افزون‌تری است. سپس دکتر محققی به سخن پرمعنایی از امام راحل اشاره کرده و افزودند: «امام راحل یک جملهٔ کوتاه و پرمعنا دارند در باب معلم، می‌فرمایند: معلم امانتداری است که غیر از همهٔ امانت‌ها، انسان امانت اوست. به سهم خودم به ساحت علمی و اخلاقی و معنوی و شخصیت والای استاد گرانقدر مرحوم دکتر حسن فرسام تعظیم عرض می‌کنم».

ایشان در ادامه با اشاره به اهمیت پایه‌گذاری علمی، استاد را از دارندگان این ویژگی علمی دانسته و اذعان کردند: «یکی از پایه‌گذاری‌ها موضوع مصرف منطقی دارو بوده که اولین کارگاه آن، اولین تلاش‌هایش در کشور، یکی از شخصیت‌های بسیار پیگیر مرحوم دکتر فرسام بود و در دوره‌ای که دانشگاه تهران پیشتاز این موضوع بوده باز یکی از صحنه‌گردانان اصلی مرحوم استاد دکتر فرسام بود». ایشان ضمن اینکه از دکتر فرسام به‌عنوان یک پایه‌گذار علمی یادکردند، وی را پرچمدار اخلاق نیز نامیدند؛ اخلاقی که به چهار دستهٔ علمی، فردی و شخصی، حرفه‌ای اختصاصی و شخصیت اجتماعی تقسیم می‌شود. انجام رسالت علمی در حوزهٔ اخلاق علمی؛ صبوری، امانتداری، عدالت و انصاف در حیطهٔ اخلاق شخصی؛ خدمات ایشان در حوزهٔ سلامت در حیطهٔ اخلاق حرفه‌ای اختصاصی و انجام رسالت خویش نسبت به خود، جامعه و مردم در حیطهٔ اخلاق اجتماعی ازجمله درونه‌های اخلاقی دیده شده در استاد است که دکتر محققی به آن

اشاره داشتند. ایشان در ادامه باتوجه به دیگر ویژگی‌های شاخص اخلاقی و رفتاری دکتر فرسام نظیر روزآمدبودن، خستگی‌ناپذیری، مطالعهٔ مستمر، تواضع علمی، بی‌ادعابودن، خلاقیت، انتقادپذیری، تفکر، دوراندیشی، نظم و انضباط و ساده‌زیستی بر اهمیت و لزوم معرفی این چهره‌های شاخص علمی و اخلاقی به نسل جوان و خصوصاً دانشجویان تأکید کردند. به‌زعم ایشان، فرهنگستان علوم پزشکی می‌تواند آغازکننده حرکتی باشد که دستاورد آن آموزش علم و فرهنگ و تمدن و اخلاق و معنویت به دانشجویان و آشناکردن آنان با ارزش‌های سترگ فرهنگی و معنوی ملت ما است.

در ادامهٔ جلسه دکتر احمدرضا دهپور استاد دانشکدهٔ داروسازی دانشگاه تهران و از دوستان و همکاران استاد فرسام با بیان اینکه دکتر فرسام یک آموزگار و یک معلم بود عنوان کرد که ایشان نمونهٔ پندار نیک، گفتار نیک وکردار نیک بودند. اشاره به افتادگی و فروتنی استاد، انتقادپذیری، عدم علاقهٔ ایشان به جایگاه‌ها و مقام‌ها و تلاش در رفع اختلاف بین افراد از جمله فضیلت‌های اخلاقی بود که توسط ایشان بیان شد. ذکر خاطره‌ای از دوران محرومیت خود و برخی دانشجویان دیگر در جریان‌های سیاسی اواخر دههٔ چهل خورشیدی و حمایت تمام‌قد دکتر فرسام از دانشجویان متضرّر، از دیگر مباحثی بود که دکتر دهپور به آن پرداختند؛ حمایتی که در نهایت به انتقال تبعیدوار استاد به دانشکدهٔ علوم و امیرآباد منجر شد. دکتر دهپور با اشاره به اینکه درِ اتاق استاد به روی همه باز بود، سعهٔ صدر ایشان در برابر افراد مسأله‌دار را متذکر شده و در ادامه به اهمیت آموزش برای استاد اذغان کردند؛ آموزشی که حتی از پژوهش نیز در نظرشان مهم‌تر بود.

بعد از بیان این مطالب، دکتر دهپور با ذکر خاطراتی دیگر از ارتباط خود با استاد و سپس یادکرد دیدار با ایشان در آخرین لحظات زندگی، فقدان استاد را غیرقابل‌جبران دانسته و با بی‌جایگزین‌خواندن ایشان سخنان خود را به پایان بردند.

در ادامهٔ نشست، دکتر محسن امینی رئیس دانشکدهٔ داروسازی دانشگاه تهران و از دانشجویان سابق استاد فرسام ضمن بیان خاطرات روزهای نخستین آشنایی با استاد و ذکر فضائل اخلاقی ایشان، به احترام‌قائل‌شدن استاد برای دانشجویان اشاره کردند. همچنین یادآور شدند که اتاق و وسایل دکتر فرسام اعم از نقاشی‌ها، شعرها و یادگاری‌ها، همچنان در دانشکدهٔ داروسازی به‌عنوان آرشیوی ارزشمند حفظ و نگهداری می‌شود. دکتر امینی در پایان، با بیان تأثیرگذاری اخلاق و شخصیت استاد بر دانشجویان و همکاران خویش، ابراز امیدواری کردند که بتوانند این منش را به نسل جوان‌تر انتقال دهند.

در سخنرانی پسین، دکتر محمدحسین صالحی سورمقی استاد دانشکدهٔ داروسازی دانشکدهٔ تهران و از همکاران و شاگردان سابق استاد فرسام، ضمن بیان خاطرهٔ روزهای نخستین آشنایی با استاد و سپس بیان خاطراتی از ایشان در زمان جنگ تحمیلی و مسافرت دانشجویی، نمونه‌هایی ملموس از قدرت کلام، ادب، مهربانی و متانت، ازخودگذشتگی و صبوری دکتر فرسام را بیان کردند.

در این مراسم، خانم دکتر حسنیه تاجرزاده، استاد دانشکدهٔ داروسازی دانشگاه تهران نیز با اشاره به این نکته که در فرهنگ ما، پشت هر مرد موفقی، یک زن فداکار حضور دارد؛ از همسر استاد به‌عنوان بانویی فداکار یاد کرده و از ایشان تقدیر کردند.

به‌دنبال آن، دکتر سید حمید خویی عضو هیئت‌علمی دانشکدهٔ داروسازی دانشگاه علوم پزشکی تهران با ذکر خاطره‌ای جالب از نخستین آشنایی وی با استاد گفتند: «اجازه می‌خواهم که به دکتر فرسام از چند وجه وجودی‌اش نگاه کنم: یکی فرسامِ انسان، یکی فرسامِ عالِم، یکی فرسامِ شخصیت ... فرسامِ انسان را وقتی نگاه می‌کنید صرفاً کسی بود که خودش را پیدا کرده بود؛ خودش را در درون خودش پیدا کرده بود و معنای زندگی‌اش را یافته بود ... فلذا فکر نمی‌کرد که پول او را بیشتر می‌کند؛ فکر نمی‌کرد که پُست، او را زیادتر می‌کند و معنای زندگی را در علم جسته بود ... در وجه دوم وجودی‌اش ... فرسام به علم خیانت نکرد؛ فرسام حق علم را ادا کرد. نه به علم خیانت کرد نه به عالِم نه به متعلّم. فرسام، ظرف امینی برای دریافت علم بود ... و لذا فرسام، عالِم امانتدار علم بود و امروز جای این مفهوم متأسفانه در فضای دانشگاهی ما دارد خالی می‌شود ... و امروز که باید از دانشگاه بروم به تلخی باید اعتراف کنم که ما در دانشگاه داریم حمّال مدرک تربیت می‌کنیم؛ نه عالِم تربیت می‌کنیم و نه آدم

تربیت می‌کنیم ... در این مملکت همه‌چیز تحت (تأثیر) اقتصاد و سیاست قرار گرفته ... اما اصل فاجعه، فاجعهٔ فرهنگ است!». دکتر خویی ضمن بیان این مطالب، بی‌معنابودن زندگی برای نسل امروز را مشکلی اساسی دانسته و از استاد فرسام به‌عنوان فردی که در یک درهم‌تنیدگی ممتاز، هم معنای زندگی را دریافته، هم آن را به دیگران آموخته و هم زندگی دیگران را معنادار کرده یاد کردند. درک حقیقت دین، اخلاق‌مداری و صفت بارز عدالت در ایشان از دیگر موارد اشاره‌شده توسط دکتر خویی بود. ایشان در ادامه افزود: «ما به جِد با یک بحران الگو مواجهیم ... (کسی که) علم برایش به ما هو علم مقدّس باشد؛ نه به‌عنوان یک نردبان برای رسیدن به دنیا. حالا یا پست است یا ثروت! من اصلاً مخالف ثروت و حیات مرفه نیستم، اما علم ابزار خوبی برای رسیدن به اینجا نیست». ایشان در ادامه با اشاره به ازمیان‌رفتن نگاه حکمت‌سالار به علوم پزشکی و تبدیل طب به یک مفهوم تجاری، با بیان اینکه تز خود را با استادی دیگر داشتند اما نزدیک به صددرصد آن را دکتر فرسام بدون کوچکترین چشم‌داشتی انجام دادند، استاد را فردی به کلی خارج از این فضای دادوستد دانستند. ایشان افزودند: «امروز اما این پدیده دارد تبدیل به یک پدیدهٔ نایاب یا حداقل کمیاب می‌شود و فرهنگستان وظیفه دارد که جلوی این فاجعه را بگیرد. فرهنگستان وظیفه دارد که بررسی علمی و آسیب‌شناسی علمی بکند». دکتر خویی در ادامه با اشاره به معضلات اجتماعی حال حاضر مانند خودکشی رزیدنت‌ها، تشکیل کمیته برای حل این مسائل را بی‌فایده دانسته و اصلاح معیارهای آموزش و جذب هیئت علمی را به‌عنوان راهکارهای برون‌رفت از آن بیان کردند. از جمله مهم‌ترین این معیارها، عاشق و قانع بودن برای یک استاد است نه اینکه فرد با شیر یا خط انداختنِ کنکور، وارد این حیطه شده و به دانشجویان و فراگیرانش سیگنال منفی بدهد. ایشان با ذکر این نکته که سترونیِ انسان‌پروری پدیدهٔ بسیار خطرناکی است و باید با آن مقابله کرد، ملت بزرگ را ملتی دانستند که بتواند بزرگانش را بازتولید کند.

در ادامهٔ نشست، همسر دکتر فرسام به ویژگی‌های اخلاقی استاد همچون مهربانی، سادگی، اثرگذاربودن و ارزش قائل‌شدن برای دانشگاه و دانشجو اشاره کرده و عدم لطمه به کار دانشگاهی را از شروط ازدواج استاد دانستند. در ادامه، دختر استاد نیز آرام‌بودن و توجه به خانواده و دانشجویان را از ویژگی‌های برجستهٔ ایشان یاد کردند.

در پایان سخنرانی رسمی جلسه، سه تن از استادان حاضر در جلسه به نکاتی‌چند دربارهٔ شخصیت دکتر فرسام اشاره داشتند. از آن جمله، دکتر محمود مصدق استاد دانشکدهٔ داروسازی دانشگاه علوم پزشکی شهید بهشتی، ابتدا نام و نام خانوادگی استاد را از نظر واژه‌شناسی بررسی کردند. ایشان با اشاره به نام حسن به معنای نیکی و خوبی و فرسام به معنای دارای شکوه و عظمتی چون سام، درخشان و پرفروغ؛ این نام را به واقع مصداق شخصیت بزرگ استاد دانستند. ایشان همچنین در ادامه با اشاره به آزادگی در کلام و رفتار و سعهٔ صدر استاد، ایشان را مصداق ایرانیِ مؤمن نامیدند. دکتر محمدحسین عزیزی عضو هیئت علمی فرهنگستان علوم پزشکی و مدیر مجلهٔ AIM نیز ضمن توضیحاتی، وقت‌شناسی استاد، عدم سوگیری، انصاف علمی، توجه به تاریخ و روزآمدبودن ایشان را مدنظر قرار دادند. ایشان ضمن یادکرد از استاد به‌عنوان فردی دارای حُسن اخلاق، ابراز امیدواری کردند که این خوی نیکو محدود به استاد فرسام و همانندان ایشان نماند. دکتر سید مرتضی آذرنوش عضو فرهنگستان علوم پزشکی نیز در سخنانی لزوم یادکرد از استادان پیشکسوت شهرستان‌ها را در آیین‌های نکوداشت در فرهنگستان علوم پزشکی متذکر شدند که در ادامه دکتر محققی ضمن استقبال از این پیشنهاد توضیحاتی راجع به کارگروه‌های استانی فرهنگستان علوم پزشکی و نگاه ملی و کشوری در این مجموعه بیان کردند.

تضاد منافع

این مقاله هیچ تضاد منافعی ندارد.